

Ilkka Heiskanen

* 23.12.1935 † 8.2.2019

HELSINGIN YLIOPISTON yleisen valtio-opin professori emeritus Ilkka Heiskanen kuoli 8.2.2019 83-vuotiaana. Heiskanen oli syntynyt 23.12.1935 Vieremällä. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa yleistä valtio-oppia, sosiologiaa ja filosofiaa. Heiskanen valmistui valtiotieteen kandidaatiksi vuonna 1960. Tutkinnon jälkeen hän opiskeli Chicagossa, väitöskirjan jälkeen hänellä oli tutkimusperiodi Cornell Universityssä.

Ilkka Heiskasen ennen väitöskirjaansa julkaistut kirjoituksensa *Politiikka-lehdessä* tai "Teoria"-artikkeli *Yhteiskuntatieteiden käsikirjassa* ilmaisivat jo hänen omintakeista, aikakauden empiristisestä vaali- ym. tutkimusmuodista poikkeavaa profiiliaan.

Heiskanen väitteli valtiotieteen tohtoriksi Helsingin yliopistossa vuonna 1967 tutkimuksella *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*. Sen tutkimusasetelmaa voi kutsua uusinstitutionalistiseksi *avant la lettre*. Hän analysoi instituutioita yksilöiden ja rakenteiden suhteiden välittäjinä. Muutoksia ja prosesseja tutkien hän tulkitsi sitä, kuinka institutionaaliset käytännöt sävyttivät yksilöiden käytöstä, sekä rajoittaen et- tä tilaisuuksia tarjoten.

Vuonna 1969 Heiskanen nimitettiin valtio-opin apulaisprofessoriksi ja vuonna 1974 valtio-opin professoriksi Helsingin yliopistoon. Tästä virasta hän emeritoitui vuonna 2000. Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi hänet valittiin vuonna 1975. Hän toimi Valtiotieteellisen yhdistyksen *Politiikka-lehden* päätoimittajana vuosina 1969–1971 ja yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1980–1983, myöhemmin hänet kutsuttiin yhdistyksen kunniajäseneksi. 1980-luvulla Heiskanen oli myös yhden kauden Suomen Akatemian yhteiskuntatieteellisen toimikunnan jäsen.

1970-luvulla Ilkka Heiskanen johti Suomen Akatemian laajaa "Demokratia ja tasa-arvo"-tutkimusprojektia (DETA). Heiskasen kirjoittama DETAn 477-sivuinen loppuraportti, vaatimattomasti laitossarjassa julkaistu *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen. Suomalaisen yhteiskunnan hallintojärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla* (1977) kuuluu suomalaisen politiikan tutkimuksen klassikkoihin. Heiskanen analysoi siinä kriittisesti aikakauden vallitsevaa ajattelua, kuten teknokraattista suunnitelmauskoa, korporatiivisia ja kartellisoitumistendenssejä korostaen poliittisen toimin-

nan satunnaisuutta ja pelivaraa. John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian näkökulmasta hän arvioi demokratian ja tasa-arvon toteutumista suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Max Weberin tapaan Heiskanen kritikoii vallan siirtymistä eduskunnalta hallitukselle ja hallitukselta virkakoneistolle ja esittää vastatoimiksi parlamentaarisen kontrollin ja kansalaistoininnan vahvistamista, hallituksen muodostamisen ja puoluelaitoksen uudistamista sekä klassisen *pouvoir neutre* -ideaalien mukaista presidenttiyttä. Monessa suhteessa DETA-raportti on edelleen ajankohtainen, ja etenkin nuorille tutkijoille ja opiskelijoille tärkeä johdatus suomalaisen nykypolitiikan taustoihin.

Valtiotieteellisen yhdistyksen puheenjohtajana Ilkka Heiskanen tuki vahvasti suomalaisen politiikan tutkimuksen kansainvälistymistä, mikä hänelle tarkoitti myös eurooppalaistumista. Hänen aloitteestaan yhdistys perusti englanninkielisen kirjasarjan, jossa ensimmäisen julkaistiin Ilkka Heiskasen ja Sakari Hännisen toimittama teos *Exploring the Basis of Politics* (1983). Tämä pieni kirja tuo esiin niitä hyvin erilaisia ns. valtavirrasta poikkeavia tutkimusotteita, joita tieteenalalle oli muodostunut, ja sillä on ollut keskeinen merkitys myös nuoremmille tutkijoille. Kirjasarja, joka pääosin koostuu toimitetuista teoksista, kuvastaa hyvin suomalaisen politiikan tutkimuksen monipuolista intellektuaalista profiilia.

Ajattelutavaltaan Ilkka Heiskanen ei koskaan ollut pelkkä tutkija, vaan kriittinen intellektuelli, joka oli monipuolisesti oppinut ja jonka inspiraation lähteinä olivat muiden muassa Ingeborg Bachmanin novellit – joita hän myös suomensi – Christa Wolfin romaanit tai Isaac Asimovin science fiction. Tämä näkyi muun muassa

1980-luvun jälkipuoliskolla hänen johtamassaan Suomen akatemian tutkimusprojektissa ”*Deviant and Unconventional Political Behavior*”. Projektissa hän organisoi myös tilaisuuksia aikakauden johtavien poliitikkojen, kuten Ulf Sundqvistin ja Eeva Kuuskosken kanssa.

1980-luvun kuluessa Heiskasen mielenkiinto suuntautui lisääntyvästi kulttuuripolitiikkaan. Hänen yhdessä Ritva Mitchellin kanssa kirjoittama teos *Lättähatuista punkkareihin* (1985) on perustava tutkimus sodanjälkeisen suomalaisen nuorisokulttuurin muutoksista. Se ilmaisee myös sitä, miten sodanjälkeinen ”raivaa ja rakenna”-henki (Heiskanen) ei koskaan saavuttanut täyttä ylivaltaa vaan päinvastoin yhtenäiskulttuuri alkoi pian murentua.

Eurooppalainen kulttuuripolitiikka tuli keskeiseksi toimintakentäksi Heiskasen myöhemmällä uralla. Yhteistyössä Ritva Mitchellin ja Anita Kankaan kanssa hän julkaisi tärkeitä teoksia, kuten *Taiteen ja kulttuurin kentät* (2002). Hänestä tuli johtava ”asiantuntija” Euroopan neuvoston maakohdistaisten kulttuuriarvioiden ohjelmaan, ja hänen johdolla valmisteltiin Suomea koskeva raportti vuosina 1992–1993, joka oli sarjassa ensimmäisiä. Heiskasen jäljittelemättömän tyylin voi tunnistaa myös joistakin näistä eri kulttuuripolitiikan alan raporteista (ks. esim. *Mobility Matters. Programmes and Schemes to Support the Mobility of Artists and Cultural Professionals*, www.ericarts.org).

Ilkka Heiskasen intellektuaalista profiilia ei kuitenkaan voi ymmärtää yksin hänen kirjoitustensa perusteella. Hän oli myös karismaattinen opettaja, joka teki oppilailleen ja kollegoille tunnetuksi ajankohtaista eurooppalaista keskustelua, kuten Pierre Bourdieun, Jürgen Haber-

masin tai Jean-François Lyotardin kirjoituksia, ja klassikot Niccolo Machiavellistä Friedrich Nietzscheen ja Max Weberiin olivat yhtä lailla läsnä. 1990-luvun alussa hän osallistui aktiivisesti myös silloin harvojen ulkomaalaisopiskelijain aseman kohtamiseen valtiotieteellisessä tiedekunnassa.

Heiskasen merkitys politiikan tutkimukselle näkyy myös siinä, että suuri osa alan professoreista on ollut tavalla tai toisella hänen oppilaitaan, ja vanhan käytännön aikana hän toimi myös usean heistä vastaväittäjänä. Hän kirjoitti lukuisia lausuntoja eri yliopistoille ja tieteenaloille (valtio-opin lisäksi ainakin tiedotusoppi, hallinnontutkimus ja kulttuuripolitiikka) professuureista, dosenttuureista ja väitöskirjoista. Näissä lausunnoissa näkyy hänen esimerkillinen tapansa pidettyä tutkimusten sisältämien väitteiden pätevyyden arvioinnista ja suunnata huomio tutkimuksen argumenttiin ja jäsentelyyn. Samalla hän useissa yhteyksissä käytti näitä

lausuntoja tilaisuutena omien ajatustensa työstämiseen.

Etenkin 1970-luvun yliopistomaailmassa sitoutuminen ismeihin ja koulukuntiin oli vahvaa. Ilkka Heiskasen ajatus- ja kirjoitustyyli oli omaleimainen, ja hänen teoreettiset positionsa olivat koko ajan liikkeessä tai vaihtelivat yhteydestä toiseen, joten häntä itseään oli mahdoton lokeroida minnekään. Häntä oli turha yrittää jäljitellä, ja hänen oppilailleen muodostui kullekin oma profiilinsa. Hänen oppilaihinsa voi lukea myös poliitikkoja eri puolueissa, kuten Paavo Väyrynen ja Ilkka-Christian Björklund.

Heiskasen 75-vuotispäiväksi toimitettiin juhlakirja *Fortunæ rota volvitur. Studies on the writings of Ilkka Heiskanen* Valtiotieteellisen yhdistyksen kirjasarjassa, johon kirjoitti 17 koti- ja ulkomaista kollegaa tai oppilasta. Otsikko viittaa artikkeliin vuodelta 1980, jossa Heiskanen korostaa aikakaudelle epätyypillisesti fortunän suosion vaihtelujen merkitystä myös tutkimuksessa.

*Niilo Kauppi
Kari Palonen*